

Seminaariraportti: Kognitiivisen uskontotieteen pohjoismainen verkostotapaaminen (NNCSR Network Meeting) Aarhusissa 16.-18.5.2018

Roosa Haimila
Helsingin yliopisto

Kognitiivisen uskontotieteen vuosittainen pohjoismainen tapaaminen järjestettiin 16.–18. toukokuuta Tanskan Aarhusissa. Kolmatta kertaa toteutettu seminaari oli suunnattu tutkijoille, jotka ovat kiinnostuneita uskonnon yhteydestä ihmisen tiedonkäsittelyyn, evoluutioon ja/tai aivotutkimukseen. Osallistujat koostuivatkin kirjavasta 32 tutkijan joukosta, johon mahtui niin antropologeja kuin neurotieteilijöitä. Seminaarin järjesti Nordic Network for the Cognitive Science of Religion ja sen isännöi Aarhusin yliopiston Religion, Cognition and Culture -yksikkö, joka koordinoi kognitiiviseen uskonnontutkimukseen suuntautuvaa tohtoriohjelmää yhteistyössä Belfastin yliopiston kanssa.

Kolmipäiväinen seminaari koostui kolmesta kokonaisuudesta: ennen ”virallista” ohjelmaa järjestetyistä metodologisista työpajoista, seminaariesitelmistä sekä viimeisen aamun strategiatapaamisesta, jossa osallistujilla oli myös mahdollisuus työstää yhteisiä tutkimusprojekteja. Lisäksi Aarhusin yliopisto tarjosi osallistujille yltäkyläisen ja rennon illallisen. Osallistumisen kynnys oli pidetty matalana: seminaarissa ja työpajoissa saattoi esitellä joko tutkimuksensa tai alustavan tutkimussuunnitelmansa, eikä seminaariin ollut osallistumismaksua.

Ohjattua oppimista: humanistisesta digitutkimuksesta kokeelliseen menetelmään

Seminaari käynnistyi metodologisilla työpajoilla, joita markkinoitiin osallistujien mahdollisuutena saada tutkimuskonkareilta kommentteja menetelmäratkaisuihinsa. Valitettavasti työpajojen käytännön toteutus kuitenkin painotti asiantuntijaluentoja, eikä tutkimussuunnitelmien kommentointiin juuri jäänyt aikaa. Metodologisten pajojen teemat olivat kuitenkin kiinnostavia. Työpajoissa käsiteltiin 1) digitaalisuutta humanistisessa tutkimuksessa (Kristoffer L. Nielbo), 2) kokeellista tutkimusta (Uffe Schjødt), sekä 3) evolutiivista tutkimusta (Jesper Sørensen). Erityisesti ensimmäisessä työpajassa pyöriteltiin samoja aineistojen digitalisoitumiseen liittyviä mahdollisuuksia ja kysymyksiä kuin esimerkiksi Helsingin yliopiston *Digital Humanities* -opintokokonaisuudessa sekä uskontotieteen jatko-opiskelijoiden hiljattaisessa *Study of Religions 2.0: From Ethnography to Netnography* -seminaarissa Tvärminnessä. Uskonnon evolutiivinen tutkimus metodologisena teemana sen sijaan heijasteli paitsi paikallista asiantunteumusta, myös alan omaa tulokulmaa uskonnollisten ilmiöiden tutkimukseen. Kokeellinen metodologia oli teemana perusteltu jo ajankohtaisuutensa vuoksi, sillä kokeellinen tutkimus on viime vuosina kasvattanut jalansijaansa myös kognitiivisessa uskontotieteessä. Paikallisen apulaisprofessorin Uffe Schjødtin mukaan kognitiivisen uskontotieteen kokeellisessa tutkimuksessa voidaan havaita tiettyjä (osittain pohjoismaisia) trendejä. Tällä hetkellä kokeellisen

tutkimuksen aallonharjalla ovat uskonnollisuus ja hyvinvointi, prososiaalisuus ja uskonto, sekä usko tieteeseen ja uskonnottomuus.

Pohjoismaisen tutkimuksen kyseenalaistava kirjo

Yksi kognitiivisen uskontotieteen pohjoismaisen verkoston tehtävistä on ”pyrkä edistämään poikkitieteellistä yhteistyötä” kognitiivisen uskonnontutkimuksen kentällä.¹ Verkostotapaaminen vaikutti onnistuneen ainakin tässä tavoitteessa. Itselleni jäi mieleen erityisesti esitelmien metodologinen monimuotoisuus: kognition ja uskonnon suhdetta pyrittiin tarkastelemaan muun muassa etnografisilla, arkeologisilla, kokeellisilla ja kvasikokeellisilla aineistoilla. Esimerkiksi Tukholman yliopistossa työskentelevän Joel Gruneau Brulinin tutkimussuunnitelma pyrki hyödyntämään yhteiskunnallista muutosta tarkastelemalla kvasikokeellisesti, lisääkö valtionpäivävaalien myllerrys ruotsalaisten vastaajien jumalauskoa aiempien tutkimusten mukaisesti. Edellä mainittujen lisäksi esitellyissä tutkimuksissa hyödynnettiin myös tekstintutkimuksen menetelmiä, kuten Aarhusin yliopiston Anne Agersnap tutkimuksessaan sukupuolen diskurssista (*The sermon in between public and biblical discourse*).

Osa esityksistä myös haastoi tieteenalan aiempia käsityksiä. Esimerkiksi psykologi Valerie van Mulukomin (Coventryn yliopisto) tutkimus intuitiivisen ja analyttisen ajattelutyylin yhteydestä uskonnollisuuteen kyseenalaistaa aiempaa kirjallisuutta, jonka mukaan analyttisyyden virittäminen kokeellisesti vähentää uskonnollista uskoa. Van Mulukomin mukaan aiemmin havaittua vaikutusta selittävät vastaajien asenteet mitattuja käsitteitä kohtaan. Ingela Visuri Södertörnin yliopistosta puolestaan haastoi osan autistien uskonnollisia ja/tai yliluonnollisia kokemuksia käsittelevästä tutkimuksesta. Visuri esitti autististen ihmisten parissa keräämänsä etnografisen haastatteluaineiston perusteella myös autisteilla olevan yliluonnollisia kokemuksia, ja osan autisteista olevan herkistyneitä niille. Visurin mukaan yliluonnolliset kokemukset voivat osalla ihmisistä olla luultua kehollisempia ja pohjautua essentia-ajatteluun toimijuuden havaitsemisen sijaan (tai sen lisäksi). Visurin esittelemät kokemukselliset käsitykset ammensivat myös populaarikulttuurin sisällöistä, ja hän peräänkuulutti kulttuurisesti juurtuneen kognition laajempaa huomioimista kognitiivisen uskontotieteen nykykentällä.

Keskiössä kumman kokemukset ympäristön ja kognition yhteispelinä

Yksi seminaarin tähtihetkistä oli eittämättä kognitiivisen neurotieteen tutkijan Michiel van Elkin (Amsterdamin yliopisto) keynote-luento *The Power of Suggestibility: Experimental Research on Extraordinary Experiences*. Luennollaan van Elk keskittyi kummiin, mystisiin kokemuksiin ja teoriaansa siitä, miksi tällaiset kokemukset ovat läsnä eri kulttuureissa ja usein merkittäviä ihmisille. Van Elkin mukaan tietyt olosuhteet saattavat laukaista kumman kokemuksia, ja osa ihmisistä hakeutuu aktiivisesti näitä stimuloiviin tilanteisiin. Väitteensä van Elk pohjasi muun muassa jumalakypärän ”placebo-versiolla” toteuttamiinsa tutkimuksiin. Näissä yleisötapahtumista rekrytoidut osallistujat kokeilivat huipputeknologialta vaikuttavaa (mutta täysin tekaistua) jumalakypärää, ja kuvasivat sen aikaansaamia mystisiä ja uskonnollisia kokemuksia. Van Elkin aineistossa kumman kokemista selittivät erityisesti koehenkilön taipumus uppoutua tai eläytyä kokemuksiinsa (*absorption*) sekä henkisyys. Hän esittikin, että tietyt psykologiset taipumukset vuorovaikuttavat ympäristön viestimien vihjeiden kanssa ja edesauttavat mystisiä

¹ Nordic Network for the Cognitive Science of Religion -verkoston Facebook-ryhmän kuvaus, viitattu 30.11.2018.

kokemuksia. Van Elk ehdotti kumman kokemuksilla olevan merkittävä rooli muun muassa prosessissa, jossa ympäröivästä kulttuurista omaksuttuja uskonnollisia uskomuksia työstetään sisällöltään henkilökohtaiseksi. Luennolla tutkimuksia esiteltiin varsin hengästyttävällä tahdilla – ja hyvä niin, sillä kokonaisuus oli mielenkiintoinen ja piti kuulijan otteessaan. Yleisötapahtumissa toteutetuista tutkimuksista otetut valokuvat tarjosivat kiintoisan ikkunan vastaajien rekrytointiin, jota varten tuotetut materiaalit yllättivät raflaavuudellaan. Näemmä tutkijalle ei välttämättä olisi haitaksi yhteistyö esimerkiksi graafisen suunnittelijan kanssa. Tutkimusten markkinointia ei muutenkaan voi väittää perinteiseksi. Edellä mainittua kummia kokemuksia kartoittanutta tutkimusta mainostettiin festivaaleilla erityislaatuisena mahdollisuutena kokeilla jumalakypärää ja sen tuottamaa ”trippiä” (”Tripping on God helmet”). Tämä luultavasti vaikutti siihen, ketkä tutkimukseen osallistuivat – ja saattoi monipuolistaakin psykologiisiin tutkimuksiin valittua ja valikoituvaa vastaajien joukkoa.

Kriittisiä keskusteluja ja uusia suuntia

Kaiken kaikkiaan kognitiivisen uskontotieteen pohjoismainen verkostotapaaminen tarjosi stimuloivan ja rennon forumin tutkijoiden tapaamiseen ja keskusteluun ajankohtaisesta tutkimuksesta. Erityisen kiinnostavaa oli huomata, ettei tapaamisessa juuri puitu kognitiivisen uskontotieteen aiempia klassikoita, kuten MCI-kirjallisuutta (*Minimally Counter-Intuitive*).² Sen sijaan seminaarissa esitellyt tutkimukset tuntuivat soveltavan sosiaali- ja kognitiivista psykologiaa hyvinkin laajalla (ja itselleni osittain vieraalla) skaalalla. Useat tutkijoista korostivat, että uskonnollisuutta on mielekästä lähestyä nimenomaan kulttuuriseen oppimiseen liittyvistä kognitiivisista malleista käsin. Uskonnollisuutta selittävistä teorioista esiin nousikin muun muassa CSR-julkaisuissa nykyään suosittu käsitys uskottavuutta vahvistavan käytöksen merkityksestä uskomusten omaksumiselle (*Credibility Enhancing Displays, CREDs*). Pohjoismaisen verkoston yhdessä Uffe Schjødtin kanssa perustanut Ingela Visuri pohti myös, tuottaako intuitiivista ajattelua painottavien tutkimusten runsaus lopulta turhan kapea-alaista kuvaa uskonnollisuudesta. Voisiko kognitiivinen tutkimus kartoittaa myös, miten (muut) reflektiiviset uskomukset ja niiden prosessointi vaikuttavat uskonnollisiin käsityksiin?

² Poikkeuksena Harvey Whitehousen mooditeoria, jota muun muassa Mathias Paul Bjørnevad Jensen soveltaa tutkimuksessaan rituaalisista käytänteistä Etelä-Skandinaviassa mesoliittisella ja neoliittisellä kaudella.